

อาหารกับโรคอ้วน

วันเพ็ญ มีสมญา

สถาบันค้นคว้าและพัฒนาผลิตภัณฑ์อาหาร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ผู้ที่มีน้ำหนักเกิน (overweight) โรคอ้วน (obesity) และมีไขมันสะสมในร่างกายสามารถใช้เป็นดัชนีระบุถึงอัตราเสี่ยงต่อการเกิดโรคต่าง ๆ ของสุขภาพร่างกาย ภาวะน้ำหนักเกิน คือ การที่ร่างกายมีน้ำหนักเพิ่มขึ้น เมื่อเทียบกับส่วนสูงเกินกว่ามาตรฐานที่กำหนด ซึ่งอาจมาจากกล้ามเนื้อ แต่โรคอ้วน หมายถึง มีไขมันสะสมในร่างกายเกินกว่ามาตรฐานที่กำหนด โดยการวัด anthropometry เช่น วัดน้ำหนักร่างกาย ความสูง รอบเอว รอบอก ตะโพก และการวัดไขมันใต้ผิวหนัง (skinfold thickness) การวัดน้ำหนักร่างกายเทียบกับส่วนสูงทำได้หลายวิธี แต่วิธีที่ใช้ประโยชน์มากในการเป็นเกณฑ์ตัดสินผู้ป่วยโรคอ้วน คือ ดัชนีความหนาของร่างกาย (body mass index, BMI) ซึ่งคำนวณจาก น้ำหนักร่างกายเป็นกิโลกรัม/(ส่วนสูงเป็นเมตร)² มีหน่วยเป็น กก./ม.² (kg/m²) ค่า BMI มีความสัมพันธ์กับอัตราเสี่ยงต่อการเกิดโรคต่างๆ ดังนี้คือ

ผู้ที่มี BMI	อยู่ระหว่าง 20 - 25 kg/m ²
	ไม่มีอัตราเสี่ยงต่อการเกิดโรคต่างๆ
BMI	อยู่ระหว่าง 25 - 30 kg/m ²
	มีอัตราเสี่ยงต่อการเกิดโรคต่ำ
BMI	อยู่ระหว่าง 30 - 35 kg/m ²
	มีอัตราเสี่ยงต่อการเกิดโรคปานกลาง
BMI	มากกว่า 40 kg/m ²
	มีอัตราเสี่ยงต่อการเกิดโรคสูงสุด

อัตราเสี่ยงต่อการเกิดโรคต่าง ๆ ได้แก่ โรคเบาหวาน โรคความดันโลหิตสูง โรคหัวใจ โรคไขมันในหลอดเลือดสูง โรคนิ่วในถุงน้ำดี และโรคปอด เป็นต้น

ในปี 1947 Vague ได้แบ่งผู้ป่วยโรคอ้วนออกเป็น 2 ประเภท คือ

อ้วนแบบหญิง (gynoid obesity) ผู้ป่วยประเภทนี้มีไขมันมากบริเวณตะโพกและช่วงล่างของท้อง

อ้วนแบบชาย (android obesity) ผู้ป่วยประเภทนี้มีไขมันบริเวณหน้าอก แขน และลงพุง

การศึกษาโดย Vague (1947) และกลุ่มของ Bjorntop (1985) พบว่า ไม่ว่าชายหรือหญิงที่มีลักษณะอ้วนแบบชายแล้ว มักสัมพันธ์กับภาวะแทรกซ้อนต่างๆ รวมทั้งมีอัตราเสี่ยงต่อการเกิดโรคหัวใจขาดเลือด และโรคอัมพาตสูงขึ้น

การวินิจฉัยโรคอ้วนแบบชายนี้สามารถทำได้โดยวัดเส้นรอบวงเอวและตะโพกผู้ชายหรือผู้หญิงที่เป็นโรคอ้วนแบบชาย จะมีอัตราส่วนระหว่างเส้นรอบวงเอวต่อตะโพกเกิน 1.0 และ 0.8 ตามลำดับ จากการสังเกตของ Vague (1947) พบว่าการสะสมของไขมันที่ท้อง (abdominal fat) มีผลต่อสุขภาพมากกว่าการสะสมของไขมันที่ตะโพก (gluteal fat) มีการศึกษาที่แสดงให้เห็นว่า การสะสมของไขมันบริเวณหน้าท้องเมื่อเพิ่มมากขึ้น

มีความสัมพันธ์กับอัตราตายทั้งหมดในเชิงบวก การศึกษาเหล่านี้ได้ใช้อัตราส่วนระหว่างเส้นรอบวงเอวต่อสะโพก (waist-over-hip circumference ratio, WHR) ดังนั้นจึงควรมาตรการ WHR มาประเมินโรคอ้วนลงพุงในผู้ใหญ่ควบคู่ไปกับการนำดัชนีความหนาของร่างกาย (BMI) มาประเมินโรคอ้วนทั้งหมด (overall obesity) และควรใช้เกณฑ์ตัดสินเดียวกัน คือ $WHR > 1.0$ ในผู้ชาย และ $WHR > 0.8$ ในผู้หญิง จัดเป็นโรคอ้วนลงพุง

ทั้งโรคอ้วน และน้ำหนักเกิน เป็นปัญหาใหญ่ในประเทศสหรัฐอเมริกา ชาวอเมริกันมากกว่า 30 ล้านคน เผชิญกับปัญหานี้ ซึ่งพบในผู้ใหญ่ 20 เปอร์เซ็นต์ และพบในกลุ่มอายุต่าง ๆ กันในช่วง 10 ถึง 40 เปอร์เซ็นต์ โรคอ้วน และน้ำหนักเกินเป็นปัญหาต่อสุขภาพที่รุนแรง และทำลายนักโภชนาการ ซึ่งพยายามทำความเข้าใจกับสาเหตุและให้คำแนะนำต่อประชากรเหล่านั้น ในปัจจุบันแม้ประเทศไทยจะยังมีปัญหาประชากรขาดสารอาหาร แต่ประชากรกลุ่มในเมืองหลวง คือ กรุงเทพมหานครเริ่มมีปัญหาด้านโภชนาการเกิน คือ โรคอ้วนเพิ่มมากขึ้นทุกขณะ ทั้งในเด็กและผู้ใหญ่ ดังนั้นหลักการบริโภคอาหาร และปฏิบัติตนเพื่อหลีกเลี่ยงอันตรายจากปัญหาโรคอ้วนคือ

1. บริโภคอาหารครบ 5 หมู่ แต่ละหมู่ให้หลากหลาย การบริโภคอาหารครบ 5 หมู่ แต่ละหมู่ให้หลากหลาย คือ การบริโภคอาหารหลาย ๆ ชนิดเพื่อให้ร่างกายได้รับสารอาหารต่าง ๆ ครบในปริมาณที่เพียงพอกับความต้องการ ถ้าบริโภคอาหารไม่ครบทั้ง 5 หมู่ หรือบริโภคอาหารซ้ำซากเพียงบางชนิดทุกวัน อาจทำให้ได้รับสาร

อาหารบางประเภทไม่เพียงพอ หรือมากเกินไป อาหารแต่ละชนิดประกอบด้วยสารอาหารหลายประเภทได้แก่ โปรตีน คาร์โบไฮเดรต ไขมัน แร่ธาตุ วิตามิน น้ำ และยังมีสารอื่น ๆ เช่นใยอาหารซึ่ง มีประโยชน์ต่อร่างกายทำให้อวัยวะต่าง ๆ ของร่างกายทำงานได้ตามปกติ ในอาหารแต่ละชนิดจะประกอบด้วยสารอาหารต่าง ๆ ในปริมาณที่มากน้อยต่างกันโดยไม่มีอาหารชนิดใดชนิดหนึ่งที่จะมีสารอาหารต่าง ๆ ครบในปริมาณที่เพียงพอกับความต้องการของร่างกาย ดังนั้นในวันหนึ่ง ๆ ควรต้องบริโภคอาหารหลาย ๆ ชนิด เพื่อให้ได้สารอาหารครบตามที่ร่างกายต้องการ

2. หมั่นดื่มน้ำหนักตัวและออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ น้ำหนักตัว ใช้เป็นเครื่องบ่งชี้สำคัญที่บ่งถึงภาวะสุขภาพของคนเราว่าดีหรือไม่ เพราะ แต่ละคนจะต้องมีน้ำหนักตัวที่เหมาะสมตามวัย และได้สัดส่วนกับความสูงของตัวเอง ดังนั้นการรักษาน้ำหนักตัวให้อยู่ในเกณฑ์โดยการบริโภคอาหารให้เหมาะสม ควบคู่ไปกับการออกกำลังกายที่เหมาะสมอย่างสม่ำเสมออย่างน้อยสัปดาห์ละ 3 ถึง 5 ครั้ง และควรทำต่อเนื่องนานประมาณ 20 ถึง 30 นาที เพื่อให้กล้ามเนื้อของร่างกายและหัวใจแข็งแรง การไหลเวียนของเลือดดีขึ้น นอกจากนั้น ยังช่วยให้ระบบต่าง ๆ ของร่างกายทำหน้าที่เป็นปกติและที่สำคัญ คือ ช่วยผ่อนคลายความเครียดได้ด้วย

ควรชั่งน้ำหนักตัวอย่างน้อยเดือนละครั้ง ถ้าน้ำหนักต่ำกว่าเกณฑ์ปกติหรือผอมไปจะทำให้ร่างกายอ่อนแอ เจ็บป่วยง่าย และประสิทธิภาพการเรียนและการทำงานด้อยลงกว่าปกติ ในทางตรงกันข้าม หากมีน้ำหนักมากกว่าปกติหรืออ้วนไป

จะมีความเสี่ยงสูงต่อการเกิดโรคหัวใจ หลอดเลือด เบาหวาน ความดันโลหิตสูง และโรคมะเร็งบางชนิด ซึ่งเป็นสาเหตุการตายในอันดับหนึ่งของคนไทย

3. บริโภคใยอาหารเป็นประจำ พืชผัก และผลไม้ เป็นแหล่งสำคัญของใยอาหาร วิตามิน และแร่ธาตุรวมทั้งสารอื่น ๆ ใยอาหารช่วยในการขับถ่าย และนำโคเลสเตอรอลรวมทั้งสารพิษที่ก่อโรคมะเร็งบางชนิดออกจากร่างกาย ทำให้ลดการสะสมสารเหล่านั้น นอกจากนั้น พืชผัก ผลไม้หลายอย่างให้พลังงานต่ำ ดังนั้น หากบริโภคให้หลากหลายเป็นประจำจะไม่ก่อให้เกิดโรคอ้วน และไขมันอุดตันในเส้นเลือด ในทางตรงกันข้าม กลับลดความเสี่ยงต่อการเกิดโรคมะเร็งและโรคหัวใจ สารแคโรทีน และวิตามินซีในพืชผัก และผลไม้ มีผลป้องกันไม่ให้ไขมันไปเกาะที่ผนังหลอดเลือด และป้องกันมะเร็งบางประเภท ดังนั้น จึงควรบริโภคใยอาหารประมาณวันละ 20 ถึง 35 กรัม แต่ในแต่ละมือไม่ควรบริโภคใยอาหารเกิน 10 เปอร์เซ็นต์ของปริมาณอาหาร เพราะจากการวิจัย พบว่า การบริโภคใยอาหารเกิน 10 เปอร์เซ็นต์ของอาหารแต่ละมือ จะทำให้การใช้ประโยชน์ของอาหารโปรตีนลดลงได้

4. บริโภคปลาเป็นประจำ ปลาเป็นแหล่งอาหารโปรตีนที่ดี ย่อยง่าย และมีไขมันต่ำ หากบริโภคปลาแทนเนื้อสัตว์เป็นประจำ จะช่วยลดปริมาณไขมันในโลหิต ในเนื้อปลามีฟอสฟอรัสสูง และถ้าบริโภคปลาเล็กปลาน้อย รวมทั้งปลากระป๋อง จะได้แคลเซียม ซึ่งทำให้กระดูกและฟันแข็งแรง นอกจากนี้ ปลาทะเลทุกชนิดมีสารไอโอดีน ป้องกันไม่ให้เป็นโรคขาดสารไอโอดีน และที่สำคัญปลาทะเลส่วนใหญ่ รวมทั้งปลาน้ำ-

จืดบางชนิดยังมีสารซึ่งเป็นกรดไขมันจำเป็น “โอเมก้า-3” ช่วยป้องกันโรคหัวใจ และช่วยลดไขมันในหลอดเลือดสูงได้ด้วย นับว่ามีประโยชน์มาก เพราะว่ามีไขมันต่ำ จึงไม่ทำให้อ้วน

5. บริโภคไขมันแต่พอควร ไขมัน เป็นอาหารที่จำเป็นต่อสุขภาพให้พลังงานและความอบอุ่น อาหารแทบทุกชนิดมีไขมันเป็นส่วนประกอบปริมาณมากน้อยแตกต่างกันไป ไขมันทั้งจากพืชและสัตว์เป็นแหล่งพลังงานที่สูง ให้กรดไขมันที่จำเป็นต่อร่างกาย ช่วยการดูดซึมของวิตามินที่ละลายในไขมัน คือ วิตามิน เอ ดี อี และเค ปัจจุบันคนไทยบริโภคไขมันมากกว่าในอดีต และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอีกในอนาคต โดยเฉพาะคนเมือง เช่น กรุงเทพมหานคร การบริโภคอาหารที่มีไขมันมากเกินไป ทำให้น้ำหนักตัวเพิ่ม ทำให้อ้วน และเกิดโรคอื่น ๆ ตามมา ซึ่งเป็นอันตรายต่อสุขภาพทั้งสิ้น จึงมีข้อเสนอแนะให้จำกัดพลังงานที่ได้จากไขมันในอาหารแต่ละวันอย่างมาก ที่สุดไม่เกิน 30 เปอร์เซ็นต์ของพลังงานที่ได้รับจากอาหารทั้งหมด ซึ่งไขมันดังกล่าวควรมาจากไขมันอิ่มตัว: ไขมันไม่อิ่มตัว 1 ตำแหน่ง: ไขมันไม่อิ่มตัวหลายตำแหน่ง เป็นสัดส่วน 10: 10: 10 เปอร์เซ็นต์ของพลังงานที่ได้รับจากอาหารทั้งหมด

6. หลีกเลี่ยงการบริโภคอาหารรสหวานจัด พลังงานที่ได้จากน้ำตาลในแต่ละวันควรจำกัดให้บริโภคอย่างมากที่สุดไม่เกิน 10 เปอร์เซ็นต์ของพลังงานที่ได้รับจากอาหารทั้งหมด และไม่ควรบริโภคน้ำตาลเกินวันละ 40 ถึง 50 กรัม หรือมากกว่า 4 ช้อนโต๊ะต่อวัน เพราะ พลังงานที่ได้จากน้ำตาลส่วนเกินจะไปเก็บสะสมไว้ในร่างกาย หากได้รับเป็นประจำมีแนวโน้มว่า จะเป็นโรคอ้วนได้

จากการศึกษาปัจจุบัน พบว่า โพรตีนชนิดหนึ่งในร่างกายมีความสัมพันธ์กับโรคอ้วน คือ leptin กล่าวคือ จากการสำรวจในผู้ป่วยโรคอ้วนพบว่า ระดับ leptin ในเลือดของผู้ป่วยโรคอ้วนสูงกว่ากลุ่มคนปกติถึง 4 เท่า และผู้หญิงจะมีระดับ leptin สูงกว่าผู้ชายแม้ว่าไขมันในร่างกายเท่ากัน แต่กลไกที่แน่นอนยังไม่สามารถอธิบายเหตุผลได้ ระดับ leptin ในเลือดลดลง เมื่อน้ำหนักร่างกายลดลงและจะเพิ่มขึ้น เมื่อน้ำหนักร่างกายเพิ่มขึ้น เมื่อลดอาหารระดับ leptin ใน

เลือดจะลดลงโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงของปริมาณไขมันในร่างกาย จากการสังเกตของ Hickey et al. (1997) พบว่า การออกกำลังกายสามารถลดระดับ leptin ในผู้หญิงโดยปราศจากการเปลี่ยนแปลงของไขมัน ดังนั้น ในปัจจุบัน leptin ถูกจัดเป็นองค์ประกอบสำคัญของการควบคุมความสมดุลของพลังงาน และการหมุนเวียนของระดับ leptin มีความสัมพันธ์อย่างสูงต่อการวัดความอ้วนทั้งในเพศชาย และเพศหญิง

บรรณานุกรม

คณะกรรมการจัดทำข้อปฏิบัติกรกินอาหารเพื่อสุขภาพที่ดีของคนไทย. กองโภชนาการ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข. ISBN: 974-291-314-5.

วิชัย ดันไพบิจิตร. 2530. โรคอ้วน. *โภชนศาสตร์คลินิก* 2530 (2): 25 - 31.

วิชัย ดันไพบิจิตร และปรีชา ลีพหกุล. 2537. โรคอ้วนลงพุง. *โภชนศาสตร์คลินิก* 2537 (1): 1 - 4.

วันเพ็ญ มีสมญา และคณะ. 2540. ผลของอาหารที่มีใยอาหารสูงต่อการประเมินคุณค่าทางโภชนาการในหนูทดลอง. *รายงานผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์ ประจำปี 2540* โครงการวิจัย รหัส ท-อ 2.40.

Bjorntorp, P. 1985. Regional patterns of fat distribution. *Ann. Intern Med.* 103: 994 - 995.

Bray, G.A. 1996. Obesity. In: Ziegler, E.E. and Filer, L.J. (eds). *Present knowledge in nutrition* 7th ed. ILSI Press, Washington,

D.C. pp. 19 - 32.

Collier, G.R. 1998. Leptin, obesity and diabetes. *Proc. 16th International Congress of Nutrition.* pp. 127 - 128. *Canadian Federation of Biological Societies.* Ottawa, Canada.

Considine, R.V. 1998. The physiology of leptin in normal weight and obese humans. *Proc. 16th International Congress of Nutrition.* pp. 124 - 126. *Canadian Federation of Biological Societies.* Ottawa, Canada.

Guthrie, H.A. and Piceiano, M.F. 1995. Weight control. *Human nutrition.* pp. 221 - 260. Mosby, USA.

Hickey, M.S., et al. 1997. Gender dependent effects of exercise training on serum leptin levels in humans. *Am. J. Physiol.* 272: E 562 - E 566.

Vague, J. 1947. La differentciation seseuelle-facteur determinant des formes de l'obesite. *Presse Med.* 30: 339 - 340.